

ANDELSFORENINGERNES RETSLIGE STILLING

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 11. Decbr. 1917

Af

Professor, Dr. juris **Vinding Kruse.**

Formaalet med dette Foredrag skulde være at søge at bringe lidt Klarhed over det Uføre, over det Land udenfor Lov og Ret, som Andelsforeningernes store Omraade er. Der hersker meget uklare og forvirrede Forestillinger om disse Foreningers Stilling i retslig Henseende; social-økonomisk set er deres Stilling jo forøvrigt heller ikke klaret, men med Hensyn til deres retslige Stilling er Uklarheden ganske særlig stor. Man møder saaledes ikke blot i politiske Krese, men ogsaa i Andelsbevægelsens egne Krese nogle mærkelige Forestillinger om, at en særlig Andelslov skulde være en Lov, der var rettet mod Andelsbevægelsen, en Lov, der skulde hæmme og forulæmpe Andelsbevægelsen, og som man fra Bevægelsens Side fremfor alt maatte bekæmpe, maatte søge hindret. Denne Opfattelse har Gang paa Gang lagt sig for Dagen. Nu er Aktieselskabsloven

jo heldigvis et Faktum — omend desværre i en meget beskaaret og udvisket Skikkelse; — men hver Gang Forslaget til Aktieloven var til Behandling i Rigsdagen, gjaldt det om endelig ikke at faa en Andelslov med i Købet og om, at ikke nogen som helst af Aktielovens Bestemmelser fik nogen som helst Gyldighed paa Andelsforeningernes Omraade. Det er for øvrigt ikke blot i Andelsbevægelsens egne Krese og i politiske Krese, der hersker saadanne mærkelige Forestillinger; ogsaa i Handelsstanden møder man undertiden den Tanke, at en særlig Andelslov virkelig skulde kunne være til Hjælp for Handelsstanden i Konkurrencen med Andelsbevægelsen.

Hele denne Opfattelse er i enhver Henseende urigtig. En særlig Andelslov vilde kun være en Støtte, en Fordel for Andelsbevægelsen; den vilde konsolidere, den vilde regulere den paa en fornuftig Maade, den vilde være til Andelsbevægelsens eget Tarv. Hvis man f. Eks. vilde spørge en engelsk Andelsmand, om han mente, at den særlige engelske Andelslov — the Industrial and Provident Societies Act af 12. Sept. 1893 — var særlig fjendtlig mod Andelsbevægelsen eller havde hæmmet og forulæmpet den i mindste Maade, vilde han sige: Tværtimod, den har kun været til Gavn; dens Regier har virket konsoliderende paa vort Omraade, den har bragt Klarhed, hvor der før var Uklarhed, den har givet hele Bevægelsen faste Rammer, hvad der kun har styrket Bevægelsen.

Disse taagede Forestillinger om, at en særlig Andelslov skulde være hæmmende og til Ulæmpe for Andelsbevægelsen, skyldes sikkert en Forveksling af Spørgsmaalet om en særlig Andelslov med et gan-

ske andet retsligt Spørgsmaal, nemlig Spørgsmaalet om at undergive Andelsbevægelsen den allerede i Forvejen eksisterende Lovgivnings almindelige Regler. Der er her to Spørgsmaal, der maa holdes skarpt ude fra hinanden, to Problemer, som maa behandles hvert for sig, og som muligvis ogsaa Lovgivningsmagten vil løse hvert for sig. Vi staar herhjemme ganske paa bar Bund i saa Henseende; i det Uføre, hvori vi paa dette Omraade befinder os, giver dansk Lovgivning ganske blank op overfor begge Problemerne, baade overfor det Spørgsmaal, om vi skal anvende den allerede bestaaende Lovgivnings almindelige Regler paa Andelsforeningerne, lige saa vel som paa al anden økonomisk Virksomhed, og overfor det Spørgsmaal, om vi desuden skal bestemme os til at gennemføre en særlig Andelslov¹⁾.

Det er nu ikke min Mening her at holde noget agitatorisk Foredrag for eller imod Andelsbevægelsen. Der er saa delte Meninger om den socialøkonomisk set, at jeg skal vogte mig for at fordybe mig i alle de almindelige Betragtninger, der i saa Henseende kan anstilles. Socialøkonomisk tør man sige, at Debatten ingenlunde er afklaret; der kan siges meget for Andelsbevægelsen, og der kan siges meget imod den. Men det, jeg gerne vil forsøge, er at betragte Andelsbevæ-

¹⁾ Jeg indskyder her den terminologiske Bemærkning, at naar jeg i det følgende bruger Ordet Andelsforeninger, mener jeg dermed, naar jeg ikke tager Forbehold, baade Brugsforeninger i egentlig Forstand og Andelsselskaber i sædvanlig snævrere Forstand. Jeg bruger altsaa Ordet Andelsforeninger som omfattende baade Forbrugersammenslutninger og Producentsammenslutninger, og jeg nævner udtrykkelig Andelsselskaber eller Brugsforeninger, naar jeg kun taler om den ene Art af Andelsforeninger.

gelsen paa den Maade, hvorpaa man kan tænke sig „den gode Dommer“, den alsidig afvejende Jurist vil betragte en saadan Bevægelse: i en vis kølig Fjernhed, hverken tagende Parti for eller imod, men undersøgende, nøje iagttagende Andelsbevægelsens Færd, spørgende sig selv: Hvorledes bør nu Juristen som Dommer, eller som Lovgiver stille sig overfor dette Fænomen? Er der overhovedet en Opgave for ham paa dette Omraade?

Den første Iagttagelse, en saadan kølig betragtede Dommer vil gøre, bliver da denne: I det moderne økonomiske Samfund møder vi to Former for Omsætning og Produktion af Goder. Vi møder først den gamle, nedarvede og dog stadig langt overvejende Form for Omsætning og Produktion, nemlig Handelen og hvad man kan kalde den merkantile Industri, altsaa den Virksomhed, hvor det er den enkeltes Ansvar, Initiativ og Fremdrift, som skaber Værdierne og fordeler dem. Men dernæst møder man den Form, der bestaar i de manges Sammenslutning om Indkøb for at opnaa en formentlig bedre Fordeling og billigere Køb eller de manges Sammenslutning om Produktion og Afsætning af Produkter. Disse to Former ser den iagttagende Jurist nu kæmpe med hinanden, han ser dem daglig brydes i det økonomiske Liv, og han følger dem ogsaa fra Proces til Proces, for ikke mindst i de retslige Konflikter aabenbarer sig ofte højst interessante Sider af begge Former for Omsætning og Produktion. Og saa spørger da den gode Jurist sig selv: Er der nu nogen Grund for mig, som Dommer eller som Lovgiver, til i det hele at gribe ind i denne Kamp? Skal vi ikke lade den forløbe, ganske som den selv vil, lade

disse to Magter selv kæmpe den hele Strid ud to the bitter end, medens vi trækker os tilbage for kun at se til? Men idet han nu vil besvare det Spørgsmaal, om der overhovedet er nogen Grund for Retsordenen til at gribe ind, vil han ganske naturlig stille sig det skeptiske Spørgsmaal, en Jurist altid først bør stille sig: Er det nogen Nytte til at gribe ind? Kan Lovgivningsmagten eller Domsmagten overhovedet gøre noget fra eller til i hele den Kamp?

Naar man vil besvare disse to Spørgsmaal, er det naturligt at kaste et Blik tilbage for at se, om der ikke allerede har fundet en retslig Indgriben Sted, enten fra Lovgivningens eller fra Domsmagtens Side eller fra dem begge, om en saadan retslig Indgriben har haft Følger og da hvilke. Ja, i saa Henseende har vi her hjemme i de Retsforhold, hvorunder de danske Brugsforeninger har udviklet sig, et Eksempel, der tydelig viser, at det ingenlunde er ligegyldigt, om man griber ind eller ikke, at tværtimod en Indgriben fra Lovgivningsmagtens eller Domsmagtens Side kan have den aller største Indflydelse paa den økonomiske Udvikling. Man hører ofte den Paastand, at Regler ikke skulde kunne ændre den økonomiske Udvikling eller omforme den i en eller anden Retning. Overfor en saadan Skepticisme er der i Grunden et meget illustrerende Eksempel at hente fra Andelsbevægelsens Udvikling herhjemme og vor Retsordens Indgriben overfor den.

Andelsbevægelsen i dens første Form herhjemme, Brugsforeningsbevægelsen, begyndte her ligesom i England, Frankrig og andre Steder som en rent filantropisk Bevægelse, som en Bevægelse til Fordel for den

mindre bemidlede Befolkning. De første Brugsforeninger her i Landet stiftedes jo i Thisted og Nørresundby i 1866 efter det nok som bekendte Rochdalesystem, hvorefter der af Medlemmerne betaltes efter Dagens Priser, og ved Aarets Udgang fordeltes en vis Bonus; og ligeledes søgte man i Begyndelsen at overholde Princippet om kontant Betaling. Der dannedes i Slutningen af 60'erne en Del Foreninger, 24, men den Forventning, hvormed Bevægelsen blev mødt, skuffedes; flere af de 24 gik ind, andre sygnede hen. Saa-dan var Stillingen i Slutningen af 60'erne. Men saa skete der noget mærkværdigt; og dette mærkværdige var Loven af 2. Juli 1870, bestemte udtrykt dens § 4, og den Virkning, som denne Indgriben af Lovgivningsmagten fik.

Som Baggrund for denne Virkning maa jeg nu først nævne, at der findes i vor Ret fra gammel Tid en Regel om, at der ikke maa drives Handel indenfor en vis Afstand, i Almindelighed $1\frac{1}{2}$ Mils Afstand, fra hver Købstads Akseltorv; jfr. nu Lov af 29. Dec. 1857 § 54. Da Brugsforeningerne dannedes, opstod det Spørgsmaal: naar Handel ikke maa drives indenfor dette saakaldte Læbælte, kan Brugsforeninger da drives indenfor dette Omraade? Dette Spørgsmaal fik aktuel Betydning netop ved Loven af 2. Juli 1870, ved dens § 4. Denne gav Brugsforeningerne Ret til Brændevinshandel, naar de løste et vist Næringsbevis, og nu opstod det Spørgsmaal: Naar Brugsforeningen altsaa fordeler Brændevin mellem sine Medlemmer — og det var i alt Fald i de Dage en meget væsenlig Attraktion — er den saa, ligesom Handlen, nødt til at holde sig udenfor Læbæltet, eller kan den uantastet nedsætte sig der og drive Brænde-

vinshandel og al anden Handel indenfor Læbæltet. Dette besvaredes af Indenrigsministeriets Skrivelse af 19. April 1871, og besvaredes derhen, at naar Brugsforeningerne indskrænker sig til at uddele Varer mellem deres Medlemmer, er det ikke Handel, og naar deres Virksomhed saaledes ikke falder ind under Begrebet Handel, vil den altsaa ogsaa kunne drives indenfor den omtalte $1\frac{1}{2}$ Mils Afstand fra Købstadens Akseltorv.

Denne Indgriben fra Statsmagtens Side, dels ved Loven af 2. Juli 1870 i Forbindelse med den gamle Læbælteregulering, dels ved Indenrigsministeriets nævnte Afgørelse, fik en ikke ringe Indflydelse paa Brugsforeningernes Udvikling i den følgende Tid. Der var derved faktisk, i ligefrem korporlig Forstand skabt et Læbælte, hvori de frit kunde vokse op, i Ly for Konkurrence med den almindelige Handel. De kunde i Ly af den lokale Afstandsbestemmelse brede sig frit uden at hindres af nogen jævnbyrdig Modstander. De kunde drives indenfor Læbæltet uden at løse Borgerkab, uden at løse noget som helst andet Næringsbevis end det lille Næringsbevis paa Brændevinshandel; og i 1892, altsaa ca. 20 Aar efter Statsmagtens nævnte Indgriben, finder vi kun 88 Brugsforeninger, der havde løst Næringsadkomst, medens af de andre — 547 med over 75 000 Medlemmer — de 388 med over 45 000 Medlemmer var oprettet netop i Læbælterne; og af disse 388 havde 201 løst Næringsbevis paa Brændevinshandel. Disse Tal taler for sig selv.

Men Læbæltereglen var jo kun en enkelt af Næringslovens Regler; snart maatte imidlertid det almindelige, omfattende Problem blive brændende: Gælder

overhovedet Næringslovgivningens Regler kun for Handel i snævrere Forstand? Gælder de ikke ogsaa Brugsforeningerne, eller forholder det sig med alle Næringslovens andre Regler ligesom med Læbælte-reglen, at de gælder for Handelen, men at de, saasnart Talen er om Brugsforeningerne, kastes paa Ilden? Handelen skal i. Eks. løse Borgerskab eller Næringsbevis — skal Brugsforeningerne i al Almindelighed været undergivet den samme Regel, baade indenfor og udenfor Læbæltet? Efter den bekendte Bestemmelse i Næringslovens § 24 maa man ikke forene Handelsnæring og Haandværksnæring — gælder dette ogsaa Brugsforeningerne? Efter Reglen i Næringslovens § 34 maa man ikke have mere end ét Udsalgssted i samme Kommune — gælder denne Regel ogsaa kun Handel, ikke tillige Brugsforeningerne? Hvis en driftig Forretningsmand med nye Ideer paa Butiksindretningens, Varefordelingens o. l. Omraader, ønsker at indføre sit nye System til Gavn for Publikum over hele Byen, i alle dens Kvarterer, da hæmmes han af denne Regel; men hvis en Brugsforening ønsker at brede sine Filer over hele Byen, har de da fuld Frihed eller maa de ogsaa følge Lovens almindelige Regel? Saaledes kunde jeg blive ved; med andre Ord: gælder Næringslovens almindelige Regler overhovedet for Brugsforeningerne, eller gør de det ikke?

Der kom i Begyndelsen af 70'erne en Lovbestemmelse, der skulde give Svar paa dette brændende Spørgsmaal. Det var Loven af 23. Maj 1873 § 2. Den løste nu i og for sig ikke Problemet, den skød det paa en vis Maade fra sig. Den siger: Brugsforeningerne er ligesom Handelen undergivet Nærings-

lovgivningens almindelige Regler, naar Brugsforeningens Virksomhed maa siges at være Næringsdrift. Men det er jo netop Problemet: er Brugsforeningens Virksomhed Næringsdrift, eller er den det ikke? Naturligvis maatte dette Spørgsmaal da bringes for Domstolene. Og saa kom da den Højesteretsdom, som har haft afgørende Betydning for Brugsforeningerne, ja for Andelsbevægelsen i det hele, nemlig Højesteretsdommen af 7. Januar 1880, der statuerede, at Næringsdrift er Brugsforeningernes Virksomhed ikke, naar de indskrænker sig til Uddeling af Varer indenfor deres egne Medlemmers Kres.

Det Synspunkt, som denne Højesteretsdom fastslog, at Næringsdrift, Handel, er Brugsforeningernes Virksomhed ikke — og Næringsdrift, Handel er ligeledes Andelsselskabernes Afsætning ikke, naar de indskrænker Virksomheden til Medlemmerne selv — blev det ledende Synspunkt for hele vor Lovgivning og Retspraksis overfor Andelsforeningerne lige op til vore Dage. Dette Synspunkt angiver det Grundlag, hvorpaa alle vore gennem Lovgivning og Domme udviklede Regler angaaende Andelsforeningerne til Dato er byggede. I Ly af denne Grundregel, at deres Virksomhed ikke er Næringsdrift, naar de, som de aller fleste gør, indskrænker sig til at fordele Varer til deres egne Medlemmer eller til at afsætte Medlemmernes egne Produkter, er Andelsforeningerne fri for alle de Lovregler, for alle de Byrder og Pligter, der ellers hviler paa Næringsvirksomhed og Handel. Og i Ly af denne Fritagelse, af dette Læbælte, gik Brugsforeningerne frem Aar for Aar. Jeg behøver her blot at nævne enkelte Tal. I 1905 var Brugsforeningernes Antal 995,

og de havde over 164 000 Medlemmer. Af disse 995 Foreninger drev de 622 Brændevinshandel, og 617 var anbragt netop i Læbælterne. I 1910 var der 1364 Foreninger med 205 000 Medlemmer, og af disse 1364 Foreninger var over 700 anbragt netop i Læbælterne. Paa dette Grundlag har de bygget videre, og bestandig udvidet og udvidet deres Omraade. Jeg behøver blot at nævne, at til Detailstadiet er kommet Engrosstadiet, og at Fællesforeningen af Danmarks Brugsforeninger, der blev stiftet i 1896, allerede i det første Aar havde en Omsætning af 4 Mill. Kr.; men i 1910 var Omsætningen vokset til 46 Mill. Kr. og i 1916 til ca. 85 Mill. Kr. med et Nettooverskud for Aaret paa 7 Mill. Kr.

Hvad kan vi nu af denne Udvikling slutte m.H.t. Betydningen af Retsordenens Indgriben overfor Brugsforeningerne? Fra Handelsstandens Side har man draget meget vidtgaaende Slutninger, idet man har ment, at Brugsforeningerne overhovedet aldrig nogensinde tilnærmelsesvis vilde være blevet det, de nu er blevet, hvis ikke Læbæltet, overhovedet hele dette Lovgivningslæbælte, hvori de kunstigt er flasket op, havde eksisteret. Dette er dog formentlig en for vidtgaaende Slutning. Hvis man skal se ganske nøgternt og objektivt paa Sagen, maa man sige, at ogsaa uden dette Læbælte i baade korporlig og figurlig Forstand var Brugsforeningerne blevet en Magt i vort Samfund. I England, hvor Brugsforeningerne ikke har haft nogen Læbæltetregel, heller ikke andre Lovgivningsregler af en saa kunstig beskyttende Art som de danske, er Brugsforeningerne dog ogsaa vokset til en betydelig Magt. Ja, selv i Tyskland, hvor Lovgivningen modsat

vor har været dem temmelig fjendtlig, er de vokset sig ret stærke; der var i 1914 c. 2 000 tyske Foreninger med 2 300 000 Medlemmer. Altsaa, man kan ikke paa-staa, som det undertiden er paa-staaet, at Brugsforeningerne herhjemme aldrig blot tilnærmelsesvis vilde være blevet det, de er, hvis de ikke havde haft den kunstige Retsbeskyttelse. Men et tør man uden mindste Overdrivelse sige, at denne Retsordenens Stilling overfor dem har bidraget væsenligt til deres Vækst. Lovgivningsmagten, Retsordenen i det hele kan ikke skabe en Udvikling — heller ikke stanse en Udvikling —; men den kan fremskynde den, give den et Plus, som er højst betydningsfuldt. Naar Danmark nu er Andelslandet par excellence, naar her i Landet hvert 12te Menneske er Brugsforeningsmedlem, medens det selv i England kun er hvert 15de, tør det uden Overdrivelse siges, at denne vor Retsordens kunstige Beskyttelse har bidraget sit dertil.

Idet jeg nu gaar over til Enkelthederne, gentager jeg blot, at de to Spørgsmaal, der her maa holdes skarpt ude fra hinanden, er dels Spørgsmaalet om en særlig Andelslov og dels Spørgsmaalet om at undergive Andelsforeningerne Lovgivningens almindelige Regler.

I. En særlig Andelslov.

Jeg sagde før, at en Andelslov behøver Andelsbevægelsen overhovedet ikke at frygte; det er en Lovgivning, der kun kan støtte og sikre Bevægelsen. Vi Jurister ser Gang paa Gang, navnlig naar vi er i uafbrudt Berøring med det praktiske Liv, at der paa An-

delsomraadet hersker højst forvirrede og usikre Forhold. Hele dette Omraade er juridisk uhaandterligt; det er et Omraade, hvor man overhovedet ikke ved, hvad man har at holde sig til. Der raader Utryghed og Løshed i de simpleste Retsforhold. Vi maa paa en eller anden Maade se at faa sat Skik paa hele dette Uføre. Gang paa Gang har vi for Domstolene disse Retstvistigheder mellem enkelte Andelsmedlemmer og Andelsforeningen, dens Bestyrelse, Generalforsamling og lign., og saa opstaar Spørgsmaalet: hvordan skal disse Tvistigheder afgøres? Det indre Forhold mellem Medlemmerne og Foreningen maa naturligvis, naar vi mangler en særlig Andelslov, bero paa Vedtægterne for Foreningen; men disse Vedtægter varierer for det første i det uendelige, og dernæst er de med et mildt Udtryk højst uheldigt affattede. De er som oftest affattede uden Medvirken af nogen Jurist, og de frembyder derfor det mest haabløse Billede paa Modsigelse og Forvirring. Endelig er Vedtægterne ofte ganske drakoniske overfor det enkelte Medlem. Hans Ret er meget ringe. Naar en Mand overhovedet er kommet ind i en Andelsforening, er det meget svært for ham at komme ud igen. Der er fastsat haarde Bestemmelser for det Tilfælde, at han vil udtræde; der lægges et kraftigt Pres paa ham derved, at han mister meget betydelige Fordele, naar han træder ud. Ofte mangler der desuden faste Regler for, i hvor stort Omfang og fra hvilken Tid han ved sin Udtrædelse mister Medlemsfordelene. Og nedlægger han Protest og hævder, at Vedtægterne ret fortolket giver ham en større Ret, kan han i Reglen ikke søge Beskyttelse hos de almindelige Domstole. Der staar som oftest i Vedtægterne

en Bestemmelse om, at han har at underkaste sig Bestyrelsens Afgørelse. Denne kan maaske i enkelte Tilfælde som en Naade indankes for Generalforsamlingen, men heller ikke denne er den udtrædende gunstig, og Afgørelsen er inappellabel og kan ikke indbringes for de almindelige Domstole. Nu skal jeg være den sidste til ubetinget at fordømme en Regel om, at en Bestyrelses eller en faglig Voldgiftsdomstols Afgørelse skal være inappellabel og ikke kan indbringes for de almindelige Domstole. Jeg har selv i min Praksis af og til været med til at give saadanne Regler for visse økonomiske Foretagender og lægge en ret stærk Myn- dighed i en Forenings eller Institutions Haand; men det har været Tilfælde, hvor der sad en Jurist, altsaa en sagkyndig Mand, som Leder i det Raad eller den Voldgiftsdomstol, som skulde træffe Afgørelse i Kon- flikter mellem det enkelte Medlem og Foreningen. Men paa det Omraade, vi her taler om, træffes Afgø- relserne af Mennesker, som mangler enhver Art af juridisk Skole og Tænkning, og derfor træffer man ogsaa de mest mærkværdige Afgørelser af Retsforholdet mellem den enkelte og Foreningen. Underligt er det derfor ikke, at de enkelte Medlemmer Gang paa Gang i deres Nød søger til Domstolene. Domstolene maa naturligvis holde sig til Vedtægterne og fortolke dem; den enkelte er ved sin Indtræden gaet ind paa at underkaste sig uden Appel den Afgørelse, der træffes i Henhold til Vedtægterne; men Domstolene søger saa vidt som muligt at komme uden om Vedtægterne, at fortolke dem saa snævert, at de kan aabne en Ventil for den enkeltes Ret.

Det er ganske klart, at der her trænges til saa-

danne Regler som dem, de moderne Andelslove fastsætter. The Industrial and Provident Societies Act af 12. Sept. 1893 og den tyske Erwerbs- und Wirthschafts-Genossenschaften-Gesetz af 1. Maj 1889 indeholder udførlige Regler om Betingelserne for Indtræden og Udtræden af en Andelsforening, bestemmer, at man kan melde sig ud af den med et vist Varsel, og — som i den tyske Lov — at Varselet ikke maa have mere end en vis Længde — dette viser Tendensen —, endvidere, at man ved Udtrædelsen kan forlange sin Andel i Foreningens Overskud udbetalt inden en vis Frist. Saadanne Regler tiltrænges der stærkt herhjemme; først herigennem kan vi raade Bod paa de værste Ulæmper ved den bestaaende Tilstand. Det kan da ogsaa til syvende og sidst kun være i Andelsbevægelsens egen Interesse, at der i enhver Henseende paa dette Omraade gælder faste Regler.

Men foruden betryggende Regler om Indtrædelse og Udtrædelse, maa vi have sikre Regler om Voldgiftsorganerne, om deres Sammensætning og om, i hvilke Tilfælde en Afgørelse skal kunne appelleres, og da til hvem.

Dernæst raader der ogsaa i en anden meget væsentlig Henseende paa Andelsomraadet et stort Uføre; det er, hvad Foreningernes Optræden udadtil angaar. I det daglige Forretningsliv er det en bestandig Ulæmpe, naar man, idet man har med en Institution, en Organisation at gøre, ikke ved, hvem man til syvende og sidst har at holde sig til, om man kan handle med Bestyrelsen, hvor langt dens Signaturbeføjelse gaar, om der i saa Henseende er særlige Forbehold eller ikke, osv. Dette kan undertiden være galt nok paa

det almindelige Forretningsomraade, men en ganske særlig Utryghed og Løshed møder vi paa Andelsomraadet, hvor der hersker en fuldkommen Forvirring med Hensyn til Bestyrelsernes Kompetence og Fuldmagt.

Endnu værre bliver dog Uføret, naar der bliver Spørgsmaal om Gældsforpligtelsen. I saa Henseende har Vedtægterne de mest forskellige Ordninger. I visse Foreninger er der et ubetinget personligt Gældansvar, i andre et begrænset Ansvar. I en vis Periode troede vor Administration herhjemme, at den som Betingelse for Anerkendelse af en Brugsforening som Brugsforening, altsaa som ikke underkastet Lovgivningens almindelige Regler, kunde kræve, at Medlemmerne var underkastede solidarisk Ansvar; der kom endog et indenrigsministerielt Cirkulære i den Retning. Senere har man dog maattet opgive denne Fordring; den savner i Virkeligheden positiv Hjemmel i vor Ret, og en Højesteretsdom af 21. Nov. 1889 har givet et Præjudikat, som vistnok ikke kan fortolkes paa anden Maade, end at man ikke kan kræve solidarisk Ansvar af Andelsforeningsmedlemmer.

Men det er givet, at hvordan end Gældansvaret skal være i disse Foreninger — om der skal være solidarisk Ansvar eller begrænset Hæftelse — maa der være faste Regler. Der maa indrettes et Andelsregister ligesom i Tyskland og England, hvortil der gøres Anmeldelse om Bestyrelsen, om Signaturbeføjelsen, om Grænserne for Kompetencen, om hvorledes Gældansvaret ordnes o. s. v. Ligeledes trænges der til faste Regler om Regnskabsaflæggelse og Revision, ikke mindst til Værn for den Enkelte indenfor disse Foreninger, der jo ofte staar ganske værgeløs og som

usagkyndig ikke kan sætte sin Vilje igennem. I samme Forbindelse skal jeg nævne, at det muligvis kunde være heldigt at have Regler om Kontantsalg. Det er sagt, ikke mindst fra Andelsbevægelsens egne Mænds Side, at Kreditondet er taget saaledes til her i Landet, at det er blevet en sand Kræftskade for Brugsforeningsbevægelsen. Der gives Kredit i en Udstrækning, som man ikke ved denne Bevægelses Begyndelse havde tænkt sig Muligheden af. En af de stærkeste Sider ved den engelske Brugsforeningsbevægelse er netop, at Salg foregaar pr. kontant. Det var maaske ganske heldigt, om man her fik en Regel, der krævede Kontantsalg i disse Foreninger, i alt Fald, hvor man ikke har personligt solidarisk Ansvar, eller at man i alt Fald fik sat bestemte Grænser for Kreditsalg til Medlemmer.

Altsaa, Skik paa denne Virksomhed maa man have under en eller anden Form, og det kan kun — det gentager jeg — være i Andelsbevægelsens egen Interesse, at der haves faste Regler, at Virksomheden bliver konsolideret, saa at dens egne Mænd kan sige: her indenfor vort Omraade gaar det forretningsmæssig lige saa regelmæssigt og ordenlig til som indenfor andre Omraader af det økonomiske Liv. Jeg har nævnt Regler om Indtræden og Udtræden, om Gældsansvar, om Bestyrelsens Kompetence, om Indregistrering, om Gældsansvar, om Afgørelse af Stridigheder. Det er som nævnt i det foregaaende om disse og lignende Forhold, at den engelske Industrial and Provident Societies Act og den tyske Gesetz betreffend die Erwerbs- und Wirthschaftsgenossenschaften giver en Række meget naturlige og praktisk nødvendige Ordensregler.

II. Underkastelsen under den almindelige Lovgivning.

Jeg kommer derefter til det andet Hovedspørgsmaal, som ingenlunde er løst med, at vi faar en særlig Andelslov. Spørgsmaalet er, som i Begyndelsen nævnt, dette: Skal Lovgivningens almindelige Regler, de Regler, som gælder for Handelsnæringsdriften i Almindelighed, overføres paa Andelsforeningernes Omraade, eller skal Andelsforeningerne, som det hidtil har været Tilfældet, i et og alt være undtagne fra de Byrder og de Pligter, der hviler paa det almindelige Erhvervsliv? Det ledende Synspunkt blev som vist herhjemme fastslaaet ved Bevægelsens Begyndelse; det blev fastslaaet ved Lovene af 2. Juli 1870 og 23. Maj 1873 og Højesteretsdommen af 7. Januar 1880. Det ledende Synspunkt overfor Foreningernes Virksomhed var dette: naar I holder Eders Virksomhed til Kresen af Eders egne Medlemmer, saa er I udenfor Lov og Ret, saa eksisterer alt, hvad der hedder Byrder og Pligter og Regler for det almindelige Erhvervsliv, ikke for Jer. Vi kan begynde med Næringslovgivningen. Jeg nævnte Læbæltereglen, Reglen om Sondring mellem Handel og Haandværk, Reglen om de øvrige Sondringer mellem Næringerne, om Udsalgsteder i Kommunerne o. s. v. Alle disse Regler gælder ikke for disse Foreninger. Er der nu nogen rimelig Grund til, at man bebyrder det almindelige Erhvervsliv med disse Regler, men ikke Andelsforeningerne? Lad være, at man kan kritisere disse Regler i Enkelthederne, lad være, at man kan drøfte, om denne eller hin Enkelthed i Næringslovgivningen er rationel eller ikke;

det turde dog være ganske urimeligt, at disse Regler, som gælder for den Omsætning af Goder, den Fordeling af Goder, som faar sit Udslag i den almindelige Handel, ikke gælder for den Omsætning og Fordeling af Goder, der finder sit Udtryk i Brugsforeningernes og Andelsselskabernes Virksomhed. Der ses ikke at være nogen saglig Grund til at undtage Andelsbevægelsen fra at omfattes af disse Regler.

Endvidere er Andelsforeningerne undtaget fra Firmalovgivningen. Ifølge Firmaloven 1. Marts 1889 § 8, er det afgørende Kriterium for, om Andelsvirksomheden er undergivet Firmaloven, dette, om Virksomheden kan karakteriseres som Handel. Men Handel er Andelsforeningernes Virksomhed ifølge Lovens § 35 i Almindelighed ikke; der staar i denne Lovbestemmelse udtrykkelig, at Andelsforeninger kun er at anse som Handlende, for saa vidt deres Virksomhed maa betragtes som Næringsdrift, og det er Andelsforeningernes Virksomhed jo ikke, naar den indskrænker sig til Medlemmernes Kres.

Det samme Synspunkt er det afgørende for Andelsforeningernes Undtagelse fra Aktielovens Regler, se L. 29. Sept. 1917 § 1.

Der er dog et lille Omraade, hvor der i den nyere Tid er gjort et Tilløb til at stille Andelsvirksomhed paa lige Fod med Handelen. Det er Alkohollovgivningen. Som før nævnt fik Brugsforeningerne ved Loven af 2. Juli 1870 Ret til ved at løse særligt Næringsbevis at uddele Brændevin til deres Medlemmer. Denne Beføjelse er udvidet ved Beværterloven af 10. Maj 1912 til at gælde al Handel med stærke Drikke. Men der er i sidstnævnte Lov enkelte Bestemmelser, man

har fundet det rimeligt at anvende ikke blot paa Handel, men ogsaa paa Brugsforeningsvirksomhed. Jeg sigter til Lovens §§ 27 og 28. § 27 omhandler den berømte 8 Aars Begrænsning for Beværteradkomst paa Landet, dernæst Amtsraadets Ret til i Forening med Sogneraad at indskrænke Beværternæringernes Antal, endvidere Bestemmelsen om, at man i visse Tilfælde kan expropriere Beværternæring. Om disse Regler siges det udtrykkelig i § 28, at de ogsaa kommer til Anvendelse paa Brugsforeninger, der fordeler stærke Drikke. I § 28 staar der endvidere, at i Butikker og Brugsforeningers Uddelingslokaler maa Udskænkning af stærke Drikke ikke finde Sted. Her mærker man Begyndelsen til den ganske jævne og menneskelige Betragtning: er et Brugsforeningslokale i denne Henseende noget som helst andet end en Butik? Er Luften og Duften deri ikke ganske den samme som i en anden Butik? Er det, der foregaar der, ikke, praktisk set, ganske det samme som i ordinær Handel. Hvorfor skal de da være undtagne fra de almindelige Handelsregler?

Forøvrigt er det ganske interessant i denne Forbindelse at erindre, at Næringslovkommissionen af 1890 netop slog ned paa denne Betragtning, at naar Brugsforeningerne har Bod, har Butik, altsaa virker — og det gør faktisk de allerfleste af dem — under samme Former som den ordinære Handel, er det kun retfærdigt og rimeligt, at de bliver undergivet Lovgivningens almindelige Regler om Handel. Det er saaledes et lille enkelt Udslag af denne Næringslovkommissionens Betragtning, naar man i Alkoholovgivningen har sidestillet Brugsforeningsloka-

ler med Butikker. Endvidere kan nævnes et andet Omraade, hvor Lovgivningens almindelige Regler i den nyere Tid sporadisk er bragt til Anvendelse paa Brugsforeninger. Der er Lukkeloven af 19. Juni 1908, hvis Lukkereglar ifølge § 1 kommer til Anvendelse ogsaa paa Brugsforeningslokaler, og der er Bogføringsloven af 10. Maj 1912. Men ser vi bort fra disse sporadiske Tilfælde: Alkohollovgivningen, Lukkelovgivningen o. s. v., bygger hele vor Lovgivning stadig paa dette Princip: Andelsforeningsvirksomhed er ikke Handel, er ikke almindelig Næringsvirksomhed, naar den holder sig indenfor Foreningens Rammer, altsaa til at fordele Varer mellem Foreningens Medlemmer, og er derfor fritaget for de Regler, de Byrder, de Pligter, der hviler paa det almindelige Næringsliv. Hver Gang man fra det almindelige Erhvervslivs Side kom og sagde: her er en Regel, som dog bør anvendes, som utvivlsomt ifølge Sagens Natur bør anvendes paa Brugsforeninger, paa Andelsforeninger overhovedet, idet der ikke kan anføres nogen fornuftig Grund for ikke at anvende den, altid fik man det samme Svar fra Andelsforeningernes Side: vi er ikke Handel, vi er Filantropi, vi fordeler kun Varer mellem vore Medlemmer, og lad „Medlemmerne“ være saa stor og ubestemmelig en Kres, som tænkes kan, vi er dog ikke Handel, vi tilhører en højere Sfære, der er hinsides alle Pligter og Love, vi er ifølge Højesterets Dom og Lovgivningens Stilling ganske hævet over hele det hæmmende System af Regler og Byrder, som hviler paa den lave Sfære, som hedder Handel.

Ganske det samme ledende Synspunkt har man anvendt indenfor Skattelovgivningen. Spørgsmaalet blev

særlig brændende, efter at vi fik Loven om Formue- og Indkomstskat til Staten af 15. Maj 1903. Som d'Hrr. maaske husker, blev Spørgsmaalet rejst fra Handelsstandens Side særlig med Hensyn til Fællesforeningen af Danmarks Brugsforeninger. Fællesforeningen kaldte sig ovenikøbet Aktieselskab til at begynde med og lod sig indregistrere i Firmaregistret som Aktieselskab. Heroverfor hævdede Handelsstandens Repræsentanter: Fællesforeningen er et Aktieselskab som alle andre Aktieselskaber, og Aktieselskaber skal betale Indkomstskat til Staten, hvorfor skal Fællesforeningen da være undtaget? Fællesforeningen skyndte sig forøvrigt hurtigst muligt at faa sig slettet af Firmaregistret som Aktieselskab, og derefter hævdede den, at Aktieselskab var den i Virkeligheden ikke, for det første fordi man ikke uddelte noget efter Konjunkturerne svingende Udbytte paa Aktierne, men et fast Udbytte, og for det andet fordi man havde et højst vekslende Medlemstal. Dette sidste kan vel anføres, men ikke Momentet: det faste Udbytte; det bringer ikke i og for sig et Selskab udenfor Aktieselskabsomraadet. Vi har jo nu nylig faaet vedtaget en Aktieselskabslov, og utvivlsomt maa den ifølge sin § 1 idethele anvendes ogsaa paa Selskaber med et paa Aktierne faldende fast begrænset Udbytte.¹⁾ Men forøvrigt maa det siges at være et i denne Henseende underordnet Spørgsmaal, om en Andelsforening er et Aktieselskab eller ej, ti saaledes som vor Rets-

¹⁾ Men selvom visse Andelsforeninger saaledes maaske i og for sig maatte falde ind under Aktielovens almindelige Definition af et Aktieselskab, er de jo, som berørt, ved Aktielovens § 1, 2. Stk. positivt fritaget for Aktielovens Regler.

orden nu engang har stillet sig til Brugsforeningerne, til Andelsforeningerne overhovedet, maa man erkende, at et Selskab, hvad enten det er Aktieselskab eller Ikke-Aktieselskab, kan, naar det holder sin Virksomhed til dets egne Medlemmer, ikke beskattes og er overhovedet ikke undergivet Lovgivningens almindelige Regler. Skattefriheden blev forøvrigt fastslaaet i Retspraksis ved Overrettens Dom af 25. Februar 1907, hvorved det statueredes, at Fællesforeningen var fritaget for at svare Skat. I Skatteloven af 8. Juni 1912 § 2 siges det ovenikøbet udtrykkeligt, at Brugsforeninger og ligeledes Andelsselskaber, Andelsforeninger i det hele taget, ikke er undergivet nogen Indkomstskat, naar de indskrænker sig til at handle med deres egne Medlemmer eller til at afsætte deres egne Medlemmers Produkter. I andre Lande stiller man sig noget forskelligt. I England er Andelsforeninger under visse særlige Betingelser fritaget for Skat efter Sect. 24 i Industrial and Provident Societies Act af 1893, medens man i Tyskland i Enkeltstaternes Lovgivning har paalagt Andelsforeningerne Skat. Jeg skal ikke her indlade mig paa længere abstrakte Betragtninger for eller imod Andelsforeningers Skattepligt. Jeg kan ikke nægte, at det har gjort et meget ringe Indtryk paa mig at høre de abstrakte Betragtninger, der ofte anføres imod Beskatning, idet der argumenteres ud fra, at Andelsforeningernes Virksomhed gaar ikke ud paa Profit, hvorimod Handelsaktieselskabernes Formaal er Profit. Brugsforeningernes og Andelsselskabernes Formaal skal ikke være Profit, ikke gaa ud paa Penge og Penges Værdi; det maa altsaa være noget andet, noget ideelt, noget højt over Jorden svævende, maaske en

særlig „Religion“; det maa ihvertfald være noget, som vi andre dødelige ikke kan forstaa. Det vilde dog maaske her overfor saadanne almindelige Betragtninger over Profit og Ikke-Profit ikke være for fordringsfuldt at anmode disse Betragtningers Talsmænd om klart og bestemt at definere, hvad Profit er. Det ses nu ikke rettere end, at efterhaanden som man gaar nærmere ind paa rent praktisk at undersøge, hvad Profit er, vil Andelsforeningernes Sfære komme nærmere og nærmere Jorden og aabenbare sig baade i Forretningsformer og i Formaal at være en almindelig menneskelig Erhvervsvirksomhed. For en ganske jævn, menneskelig Betragtning ses det ikke, hvad Forskel der er paa den økonomiske Fordel, jeg tilsigter ved at gaa ind i et Andelsselskab eller en Brugsforening, og den, jeg tilsigter ved at gaa ind i et Aktieselskab. Naar jeg gaar ind i et Aktieselskab, indskyder jeg Kapital; naar jeg gaar ind i et Andelsselskab, indskyder jeg mine Svin eller mine Æg eller min Arbejdskraft eller hvad det ellers kan være. Hvorfor i Alverden skal der gøres Forskel paa Grund af, at jeg indskyder det ene eller det andet? Naar jeg indskyder mine Svin eller mine Æg, er det, fordi jeg vil have en Pengefordel; naar jeg indskyder Penge i et Aktieselskabsforetagende, er det ogsaa, fordi jeg vil have en Pengefordel. I begge Tilfælde er det „Profit“, der tilsigtes.

Det vil nu være rigtigst her at sondre Andelsforeningerne i forskellige Grupper, for efterhaanden at udskille dem, om hvis Skattepligt der formentlig vil kunne blive Enighed. Vi kan da til dette Formaal sondre mellem 3 Grupper: Andelsselskaber, Brugsforeninger, der sælger ogsaa til andre end Medlemmer,

og Brugsforeninger, der indskrænker sig til Medlemmerne.

Man vil nu her for det første ikke med nogen Ret kunne hævde, at Andelsselskaber ikke skal beskattes. Det, der foregaar, er, som fremhævet, en Indskyden af økonomiske Værdier for at vinde andre økonomiske Værdier, for at tjene Penge, Profit. Man kan tvistes, om Selskabsbeskatningen overhovedet er retfærdig; men er man først gaaet til at beskatte Aktieselskaber, vil man ikke med nogen rimelig Ret kunne fritage Andelsselskaberne herfor.

Gaar vi dernæst over til Brugsforeningerne, er der det mærkelige, at der hos fremstaaende Nationaløkonomer nu viser sig en ret stærk Tendens til at sige: Brugsforeninger, som ikke holder sig til deres Medlemmer, Brugsforeninger, som handler med andre end deres Medlemmer, bør beskattes. I dette Tilfælde nærmer Virksomheden sig utvivlsomt baade i Formen og i Formaålet stærkt den ordinære Handel.

Men naar man fra socialøkonomisk Side bliver staaende herved, trækker dette Skel mellem Brugsforeninger, der holder sig til deres Medlemmers Kres, og saadanne, der sælger udenfor Kresen, og grundet herpaa vil gøre denne Forskel i Henseende til Skattepligt, kan jeg ikke nægte, at man som Jurist med Rette maa undre sig; ti det, Socialøkonomerne her gør, er i Virkeligheden fra os Jurister at optage en Lærdom, som sandelig er højst uheldig. For er der nogen Sondring, der er uheldig i moderne dansk Ret, saa er det Sondringen mellem den Andelsvirksomhed, der holder sig til Medlemmernes Kres, og den, der gaar udenfor denne. Det er paa dette Ju-

risteri, paa denne formalistiske Sondring, som Lovgivning og Retspraksis fastslog i forrige Aarhundrede, hvorefter Lovgivningens almindelige Regler svinder bort, i det Øjeblik Virksomheden indskrænker sig til Foreningens Medlemmer, at Socialøkonomerne nu tager deres Stade. Ganske jævnt og praktisk set er det en ganske uholdbar Sondring. Det er nu for det første overordenlig let at blive Medlem af en Brugsforening, saa let, at Grænsen mellem Medlemmer og Ikke-Medlemmer er ganske flydende. De ved alle, naar De har været paa Landet, hvor nemt det er, naar De skal købe en Genstand i „Brugsen“, at kunne købe den, selvom „Brugsen“ formelt kun handler med sine egne Medlemmer. Kontingentet for at blive Medlem er ofte en ren Bagatel, f. Eks. 25 Øre, og der er ofte ingen Grænser iøvrigt for, hvornaar man kan blive Medlem, og hvor mange Medlemmer Foreningen kan optage. Altsaa, praktisk set glider Sondringen ganske ud. Men dernæst kan jeg ikke se rettere end, at Brugsforeninger, selv om de holder sig til deres Medlemmer, har Profit til Formaal, ganske paa samme Maade som Brugsforeninger, der strækker sig udenfor deres Medlemmers Kres, og Andelsselskaber eller Aktieselskaber, som producerer til umiddelbar Fordel. Det drejer sig i begge Tilfælde om Profit i samme Forstand. I et Aktieselskab indskyder jeg Kapital, i et Andelsselskab indskyder jeg min Produktion, mit Arbejde, i en Brugsforening gør jeg ogsaa et Indskud, nemlig min personlige Købeevne, og om alle disse Værdier, som jeg personlig raader over, Kapital, Produktion, Arbejde, personlig Købeevne, gælder det, at jeg indskyder dem, fordi jeg mener, jeg ved Sammenslutningens Magt

kan faa Profit ud deraf. Det er ved Hjælp af disse to Momenter: mit Indskud af økonomisk Værdi + Sammenslutningen, at jeg i alle disse Tilfælde indvinder Værdier, Penge, som jeg ellers ikke vilde erhverve, altsaa Profit. Og naar Samfundet tillader mig at udnytte mit Indskud ved de store Sammenslutningers Magt, er der i og for sig ikke noget at sige til, at Samfundet da ogsaa til eget Brug vil tilegne sig en Procent af denne Profit. Men selv om man ikke vil slutte sig til disse Betragtninger, saa maa man ialtfald erkende, at Grænsen mellem Medlems-Brugsforeninger og Ikke-Medlemsforeninger er ganske flydende, at Sondringen mellem dem derfor er praktisk uholdbar, og at man følgelig, naar man — hvad der nu er mere og mere Enighed om — vil beskatte Ikke-Medlemsforeninger, nødvendigvis tilsidst maa tage Medlemsforeningerne med.

Sluttelig skal jeg blot berøre, at der naturligvis ganske særlig paa dette Omraade er betydelige skatte tekniske Vanskeligheder. For Andelsselskabernes Vedkommende er der en skatteteknisk Vanskelighed deri, at de à conto-Betalinger, de foretager til Medlemmerne, efterhaanden som disse afleverer deres Genstande, ingenlunde altid svarer til, hvad man vilde kalde en Dagspris og at Overskudet regnskabsmæssigt gennem Bøgerne ikke altid er let at fikserne, saaledes som i et Aktieselskab eller i en almindelig Forretning. Men det maatte være muligt, naar man overhovedet gav en særlig Skattebestemmelse paa dette Omraade, samtidig at opstille Fordringen om en vis Form for Regnskabsopgørelse. De engelske administrative Myndigheder er ofte meget dygtige til at finde Former for Regnskabs-

opgørelser i denne Henseende, og det er sikkert ikke ugørligt at finde Former for Regnskabsopgørelser, hvorigennem netop Profitten i Andelsselskaber vilde kunne konstateres. Hvad Brugsforeninger angaar, synes Vanskelighederne ved første Øjekast ikke saa store, ti Brugsforeninger afgiver, naar de er indrettet efter det velbekendte Rochdale-System, hvorefter de betaler til Dagens Pris, og fordeler Overskuddet til deres Medlemmer, i og for sig en udmærket Basis for Beskatning, nemlig det aarlige Overskud. Men Erfaringen viser, at f. Eks. i Tyskland, hvor man i Enkeltstaterne er gaaet over til en stærk Beskatning af Brugsforeningers Overskud, søger Foreningerne at faa dette Overskud til at forsvinde, at forflygtige det, ved at nedsætte Priserne, saaledes at Overskuddet derigennem formindskes. Men ogsaa den Vanskelighed vil formentlig kunne overvindes. Naar man skal ind paa en Skattelovgivning paa dette Omraade, er der ikke noget-somhelst i Vejen for, at man fastsætter, at der skal opgøres og udbetales Udbytte paa en saadan Maade, at hele det virkelige Overskud fremtræder klart. I hvert Tilfælde er sikkert Overskudsbeskatningen at foretrække for den Form for Beskatning, man har hørt nævne fra forskellig Side i den senere Tid, nemlig Omsætningsbeskatningen. En Beskatning af Overskuddet vil alene af den Grund være at foretrække, at der vistnok hertillands ikke er nogen særlig stor Fare for, at Brugsforeninger skal gaa over til at forflygtige Overskuddet gennem nedsatte Priser, thi et af deres kraftigste Midler i Agitationen er faktisk netop det aarlig paaviselige Overskud; det er netop dette, altsaa Profitten, der tager Folk allerstærkest.

Idet jeg sammenfatter Resultaterne, gentager jeg: man gør Andelsbevægelsen en Tjeneste, handler i Andelsbevægelsens egen Interesse, naar man søger at faa en særlig Andelslov, en Lov, der søger at bringe Skik paa hele dette Uføre, hvori Andelsforeningerne retslig befinder sig, og man dernæst gør en gammel Uret god, naar man i den almindelige Lovgivning stiller Andelsforeningerne paa lige Fod med andre Former for økonomisk Virksomhed.

Jeg skal, som jeg begyndte med at sige, ikke her komme ind paa, hvad der i al Almindelighed kan tale for, og hvad der kan tale mod Andelsbevægelsen i det hele, og endnu mindre skal jeg indlade mig paa at profetere. Det er muligt, at Andelsbevægelsen indeholder Kilder til uvurderlige sociale Goder i Fremtiden. Det er muligt — naar vi endelig skal tale om Muligheder — at den helt vil kunne erstatte den ordinære Handel i Fremtiden. Man kan sige, at det er en overmaade gavnlig og fornuftig Ting, at man gennem Brugsforeninger søger navnlig at komme den mindre bemidlede Del af Befolkningen til Hjælp gennem billigere Priser og derigennem skaber et Værn mod Opkrunding af Priserne. Paa den anden Side tør man sige, at Andelsbevægelsen, efterhaanden som den har vokset sig stor og har faaet alle Stadier med, baade Detail- og en gros-Handels Stadiet, og en omfattende Administration, er blevet et meget omstændeligt Maskineri, at det ogsaa vil vise sig tungt virkende, og vel ogsaa rummer Fare for en Funktionarisme, der i Fremtiden vil aabenbare Funktionarismens sædvanlige Ulæmper. Idethele tør det siges, at Brugs- og Andelsvirksomheden ikke i sig selv rummer de Spirer

til at udvikle den Enkeltes Ansvar, den Enkeltes Initiativ, den Enkeltes Fremdrift, der dog til syvende og sidst alene kan frembringe nye Synspunkter, og som ogsaa i Varefordelingen skaber nyt Liv i Form af bedre Kvaliteter og billigere Priser. Men som sagt, lad os sætte, at Andelsbevægelsen i det hele rummer uvurderlige sociale Goder for Fremtiden og mere og mere vil kunne fortrænge og erstatte den frie Handel og Produktion; én Ting synes man dog fra et simpelt, nøgternt Retfærdighedsstandpunkt at maatte kræve, og det er, at Andelsforeningerne i den store Livets Kamp, som nu forestaar dem med den ordinære Handel, det almindelige Erhvervsliv, bliver stillet paa lige Fod med dette i Konkurrencen, at der bliver fair play, at de bliver underkastet de samme Byrder, de samme Pligter, de samme Regler, som gælder for det øvrige Erhvervsliv. Lad os ikke, som vi hidtil har gjort her hjemme, gennem vor Lovgivning skabe et kunstigt Læbælte, en kunstig Luft, en kunstig Beskyttelse for Andelsbevægelsen! Lad den udfolde sig frit og i Livets frie Kampe bevise sin egen indre Livskraft. Lad den, uden at have nogen Støtte i Retsordenen, i Lovgivningen og hos Domstolene, vise, hvad den bærer i sit Skød og hvad den duer til. Og naar disse to Former for Produktion og Omsætning af Goder, den fri Erhvervsform og Andelsformen, saaledes engang er stillet ganske paa lige Fod i Kampen for Tilværelsen, lad os da blot som den kølige og uhildede Dommer iagttage, hvem der i Fremtiden klarer sig bedst.